

שאלות ותשובות לסיכום ולחזרה

פרק ראשון; דף ב

א. האם האישים דלהלן מעריכים ונערכים, נודרים ונידרים? –

כהנים, לויים, נשים, עבדים, טומטום, אנדרוגינוס, חרש שוטה וקטן, מנוול ומוכה שחין, פחות מבן חדש. כהנים לויים וישראלים, נשים ועבדים (אעפ"י שאין להם עתה ממון, ישלמו לאחר זמן) – מעריכים ונערכים, נודרים ונידרים.

דין הערך הוא, כאשר אומר אדם 'ערכי / ערך פלוני עלי' – נותן כסף הקצוב בפרשה לכל גיל ומין. הנדר הוא כשאומר 'דמי / דמיו עלי', ושמין אותו כעבד הנמכר בשוק.

א. לענין דמי חבלה, נחלקו רש"י והרא"ש (רפ"ח דב"ק) האם שמין כעבד עברי או כנעני. ונראה

שגם כאן תלוי הדבר באותה מחלוקת (עפ"י כתבים בשם הגרי"ז).

ב. העבדים נערכים כזכר ולא כנקבה, הגם שהושוו דיני העבדים לנשים לענין מצוות (תוס'. וכן

משמע מסתימת לשון הרמב"ם ערכין א, ז).

טומטום ואנדרוגינוס נודרים ונידרים ומעריכים אבל לא נערכים, שאינו נערך אלא זכר ודאי ונקבה ודאית.

[ולפי דעה אחת (בבכורות מא-מב), הטומטום אינו ממועט מפרשת ערכין, ונערך לחומרא כערך הזכר (רש"י סו).]

חרש שוטה וקטן נידרים ונערכים אבל לא נודרים ולא מעריכים. היה הקטן (או הקטנה) 'סמוך לאיש' (= בשנה הסמוכה להיותו בר מצוה. רש"י. והרע"ב פירש, בן י"ג שלא הביא סימנים) – בודקים אותו; אם יודע להפלות ולפרש לשם מי נדר לשם מי הקדיש – הריהו מעריך ונודר, וזהו 'מופלא הסמוך לאיש'.

א. נחלקו אמוראים (בנדה מו) האם מופלא הסמוך לאיש מדרבנן או מדאורייתא. ופסק הרמב"ם (נדרים

יא, ד) כר' יוחנן וריש לקיש שנדריו נדרים מן התורה (וע' ראב"ד גזירות ב, ג).

ב. משמע מדברי הרמב"ם שמופלא הסמוך לאיש שהעריך או נדר – חייב לשלם כפי שנדר. ובספר

מנחת חינוך (שנב) תמה מנין לומר כן, הלא אינו בר חיובא כלל ונתחדש רק שנדרו נדר ואם

שילם מה שנדר – הרי זה הקדש, אבל מנין לחדש שהוא בר-חיובא.

מנוול ומוכה שחין שאין להם דמים – נודרים ואינם נידרים. ואילו לענין הערכה – מעריכים ונערכים

(נפשות – כל דהו. אעפ"י שאין לו דמים הוא נערך).

פחות מבן חדש – נידר אבל לא נערך. (ואם אדם העריכו, האם נותן דמיו – ע' להלן ה).

א. הערכין הם מכלל נדרי הקדש, לפיכך חייבים בהם משום לא יחל דברו ולא תאחר לשלמו,

ומצווים בעשה דככל היצא מפיו יעשה. וצריך המעריך שיהא פיו ולבו שוים, כשאר הנדרים.

ונשאלים על הערכים כדרך שנשאלים על שאר נדרים והקדשות (עפ"י רמב"ם ערכין א (תגיגה י.

תו"כ בחקותי ג. וע"ע מנ"ח שנו, ו).

ומלבד דיני נדרים, יש כאן מצות עשה מיוחדת שנאמרה בפרשת ערכין (כמוש"כ בספר החינוך)

ואם לא שילם – עובר בעשה של תשלומי ערכין.

ונראה שאינו חייב בתשלומי הערכין עד שיערכנו כהן, ואז חלה עליו מצות נתינה. וכל אותם

שנתמעטו מדין הערכין, אין על הכהן להעריכם, ואף אם העריך אין הערכתו הערכה (עפ"י חז"א כט, ד יג. ולכאורה מדברי התוס' (ו: ד"ה כי) מבואר שהערכין כהקדש שנתפס נדרו מיד על הממון, שלכך גובה מן היורשים דלא הוי כשאר חובות. אלא שהגרעק"א תמה בבאור דבריהם והצריכם בעיני גדול. ומ"מ מבואר בתוס' (ז: ד"ה בעידנא) שיעוד קודם הערכת הכהן, נידון הנודר כאילו אותו ממון שנדר כבר אינו שלו, לענין דין 'השג יד', שלכן אם ידור עתה שוב, ייחשב כעני שאין לו, ואעפ"י שלא נתחייב בפועל ליתן להקדש כל שלא נעמד ונערך).

ב. דמי הערכין ניתנים לבדק הבית (ע' להלן כד. כה: ד: ה.).

דפים ב – ג

ב. תיבת 'הכל' שבהלכות דלהלן, מה באה לרבות? –

'הכל מעריכין ונעריכין, נודרין ונידרין'; 'הכל סומכין'; 'הכל ממירין'; 'הכל חייבין בסוכה'; 'הכל חייבין בלולב'; 'הכל חייבין בציצית'; 'הכל חייבין בתפילין'; 'הכל חייבין בראיה'; 'הכל חייבין בתקיעת שופר'; 'הכל חייבין במקרא מגילה'; 'הכל כשרין לקרות את המגילה'; 'הכל חייבין בזימון'; 'הכל מצטרפין לזימון'; 'הכל מטמאין בויבה' / 'בטמא מת' / 'בנגעים'; 'הכל כשרין לראות את הנגעים' / 'לקדש' / 'להזות'; 'הכל שוחטין'; 'הכל מעלין לא"י' / לירושלם, ואין הכל מוציאין'.

הכל מעריכין – להביא מופלא הסמוך לאיש. הכל... ונעריכין – להביא מנוול ומוכה שחין, שאעפ"י שאין להם דמים – נעריכין. הכל... ונידרין – להביא פחות מבן חדש (ותני והדר מפרש). הכל סומכין – להביא יורש, שסומך על קרבן אביו, ודלא כרבי יהודה (דילפינן מתמורה). הרר"י מאריך ישראל (בשטמ"ק אות ב) כתב שמדובר הן כשהפריש אביו קרבן ואח"כ מת, הן שלא הספיק להפריש עד שמת. ומשמע לכאורה שרבי יהודה חולק בשני האופנים. וצ"ע.

ע"ע בפירוט במנחות צג.

הכל ממירין – להביא יורש, ודלא כר' יהודה (המר ימיר).

הכל חייבין בסוכה – להביא קטן שאינו צריך לאמו, שחייב בסוכה.

הכל חייבין בלולב – להביא קטן היודע לנענע.

הכל חייבין בציצית – להביא קטן היודע להתעטף.

הכל חייבין בתפילין – להביא קטן היודע לשמור תפיליו (שלא יישן ולא יפיח בהם (או"ח לו) ולא יכנס בהם לבית הכסא. רש"י סוכה מב.), שאביו לוקח לו תפילין.

יש מהראשונים שכתבו שסתם קטן אינו יודע לשמור גופו, ולא אמרו אביו קונה לו תפילין אלא כשאנו יודעים בו שיוודע לשמור (ערשב"א ברכות כ בדעת רש"י). ויש אומרים שלא אמרו זאת בדרך חיוב אלא להרגילו במצוות (תר"י שם בדעת רש"י).

וי"א שעתה המנהג הוא שקטן מניח שנים או שלשה חדשים קודם הגעתו למצוות (מגן אברהם), או חדש אחד (ערוך השלחן. וע"ע יגדיל תורה טז; שבט הלוי ח"ו ט). ומנהג בני תימן לחנכו מקטנות, משהגיע לגיל חינוך ויודע לשמור תפיליו (עפ"י שו"ת החיים והשלום או"ח יב).

הכל חייבין בראיה – להביא מי שחציו עבד וחציו בן חורין [ואפילו לרבינא שפוטר, לא פטר אלא לפי משנה ראשונה, אבל למשנה אחרונה חזרו ב"ה להורות כדברי ב"ש שכופין את רבו לשחררו – חייב. כן אמרו לאבעית אימא, כפרש"י ועוד. וי"מ להפך, וכן פסק הרמב"ם – לפטור]. או להביא חיגר ביום ראשון ונתפשט ביום שני [וכמאן דאמר כולן תשלומין זה לזה – כלומר כל יום הוא חיוב לעצמו, הלכך גם מי שהיה פטור